



УДК 347.4

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ОСВІТИ

Бесарабчик В. О.,

молодший науковий співробітник відділу методології приватноправових досліджень Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

У статті досліджуються основні підходи до трактування поняття надання послуг у сфері освіти, розглядаються особливості надання освітніх послуг, зобов'язання з надання освітніх послуг та визначаються основні ознаки освітньої послуги.

Ключові слова: послуга, освіта, освітня послуга, надання освітніх послуг, освітня діяльність.

Порядок здійснення освітньої діяльності регулюється Законом України «Про освіту», п. 18 ч. 1 статті 1 якого встановлюється, що освітня послуга – це комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Отже, основними ознаками освітньої послуги є:

- 1) надання суб'єктом освітньої діяльності;
- 2) здійснення таким суб'єктом комплексу дій, що затверджений законодавством, освітньою програмою та/або договором;
- 3) отримання певних результатів навчання здобувачем освіти.

Проте, таке формулювання поняття освітньої послуги не окреслює її змістовної характеристики, що дозволяє говорити про невирішеність зазначеної проблеми на законодавчому рівні. Незважаючи на достатньо ґрунтовний аналіз концепцій категорії «послуга» особливої уваги потребує дослідження саме послуг, що надаються у сфері освіти. А тому поняття надання послуг у сфері освіти потребує свого визначення.

Дослідженню значення поняття «послуга» присвячувалися окремі роботи, які проводилися у межах різних галузей права. Перш ніж перейти до їх розгляду необхідно дослідити походження цього слова та його законодавче тлумачення.

У вітчизняному законодавстві немає узгоженого підходу до визначення поняття «послуга». Юридична наука розглядає послугу як різновид зобов'язальних правовідносин, а також як вид підприємницької діяльності, наділений характеристиками економічної доцільності, систематичності та правомірності. Економічна наука, натомість, розглядає послуги як різновид товару зі специфічними характеристиками, зокрема, як товар нематеріальний, неречовий вид людської діяльності [1, С. 94].

В. В. Луць стверджує, що надання послуг невіддільне від діяльності особи, яка надає послуги, і корисний ефект такої діяльності не виступає у вигляді певного осяжного матеріалізованого результату, а полягає в самому процесі надання послуги [2, С. 572].

Послугу як дію або сукупність дій (діяльність), об'єднаних однією метою – створення корисного ефекту, визначає Н. В. Федорченко [3, С. 167].

Крім того, в науці містяться визначення послуг, залежно від галузей економіки, в яких вони надаються.

Родове поняття послуги наводиться у ч. 1 ст. 901 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де нею називаються дія або здійснювана виконавцем діяльність, позитивний ефект яких (дії чи діяльності) споживається послугоотримувачем за ходом вчинюваної виконавцем зобов'язаної поведінки. Зазначені ознаки послуг мають бути поширені й на освітні послуги, сутністю яких також слід назвати поведінку, здійснювану виконавцем. Тобто предметна поведінка виконавця і є освітньою послугою.

У главі 63 ЦК України, загальних положеннях про послуги можна зустріти лише вказівки на те, що виконавець послуги зобов'язується за завданням замовника надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (ч. 1 ст. 901 ЦК України), й те, що виконавець повинен надати послугу особисто (ч. 1 ст. 902 ЦК).

Поняття «послуга» розглядається в різних аспектах як категорія зобов'язального права, різновид господарської діяльності чи поняття економічної науки тощо.

У приватноправовому розумінні послуга розглядається як вид об'єктів цивільних правовідносин, виділених за цільовим призначенням та правовим режимом. При цьому одна група вчених вважає, що об'єктом правовідносин з надання послуг є результат дій зобов'язаної особи, який може і не мати матеріальної форми. Це, на думку більшості цивілістів, відрізняє послугу від іншого об'єкта цивільного права – майна (товару).

Яскравим підтвердженням цього є те, що А. Ю. Кабалкін спочатку вважав неможливим застосовувати конструкцію «договору послуг»; потім указував, що вони «не можуть бути самостійним типом цивільно-правового зобов'язання» [4, С. 6]. М. В. Кротов вважав, що зобов'язання з надання послуг є самостійним інститутом зобов'язального права [5, С. 89]. У певному сенсі можна погодитися із таким поглядом.

В. С. Мілаш наводить такі правові ознаки послуги: 1) послуга є діяльністю особи, яка її надає; 2) надання послуг не створює уречевленого (упредметненого) результату; 3) корисний ефект послуги споживається у процесі її надання, а споживча вартість зникає; 4) послуга є невіддільною від джерела; 5) прийняття послуги замовником і процес її надання виконавцем відбуваються одночасно; 6) неможливість її зберігання; 7) невичерпність (скільки б не надавали послугу, її кількісні характеристики не зменшуються); 8) предмет послуги – відповідні дії, а не їх кінцевий результат (оскільки результат праці не отримує речової форми, він завжди існує у вигляді самої діяльності) [6, С. 73].

І. В. Жилінкова під послугою розуміє «певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності» [7, С. 267].

Схожу думку висловлюють і інші автори, які вважають, що об'єктом правовідносин з надання послуг є діяльність, що здійснюється з метою виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням матеріального блага. У зв'язку з

цим підкреслюється, що продається не результат послуги, а дії, що призвели до нього, тобто діяльність і результат діяльності складають одне ціле.

У класичному економічному розумінні послуга розглядається як особлива споживча вартість праці, що надає послуги не як річ, а як діяльність [4, С. 8]. Також в економічному розумінні послугу визначають і як специфічний, особливий різновид товару, який має мінову вартість і ряд інших характеристик, які відрізняють послуги від матеріальних товарів. Як бачимо, погляди окремих вчених містять протиріччя.

Більш точно послугу з економічної точки зору визначає В. С. Мілаш: послуга є благом, яке становить діалектичну єдність діяльності та результату, що досягається у процесі такої діяльності. На відміну від результатів робіт, результати послуг є невідчутними у матеріальному сенсі: вони дістають вияв у встановленні, збереженні активів замовника послуг, відтворенні або покращенні його економічного стану, рівня конкурентоспроможності на певному ринковому сегменті (фінансові послуги, довірче управління майном, консалтингові послуги, послуги з аудиту, зі створення та поширення реклами) або в «обслуговуванні» особистих немайнових благ замовника (медичні, соціальні, освітні послуги тощо) [6, С. 74–75].

Вітчизняні економісти вважають, що освітня послуга є комплексним поняттям, яке включає такі складові:

- характеристику основної послуги (навчальна й виховна програма);
- послугу в реальному виконанні: рівень якості викладання освітніх програм, товарну марку (назву закладу освіти, його імідж) і додатковий сервіс (наявність гуртожитку, їдальні, спорт-комплексу, туристичних баз та інших елементів інфраструктурного потенціалу);
- підтримку інструментами маркетингу (цінову політику, політику розподілу, маркетингову комунікативну політику).

На сьогодні термін «надання послуг» у більшій мірі використовується у законодавстві країн континентальної правової системи, а термін «торгівля послугами» (services trade) – в законодавстві країн англо-саксонської системи.

Слово «надання» означає дію за значенням дієслова «надати». А дієслова «надати» і «надавати» означають: 1) давати можливість мати щось, користуватися чимось і т. ін.; 2) додавати, добавляти яку-небудь якість, властивість і т. ін.; 3) наділяти якими-небудь рисами, робити якимсь на вигляд; 4) примушувати кого-, що-небудь здійснювати якийсь рух чи переходити до якогось стану [8, С. 709].

«Надавачами» у випадку із наданням освітніх послуг можуть бути підприємства, установи, організації, які професійно займаються цією справою, а тому є комерційними або некомерційними суб'єктами господарювання, та інші особи – викладачі, майстри, тренери, вихователі тощо. У випадку з наданням освітніх послуг кінцевими споживачами повинні бути люди (фізичні особи) – учні, вихованці, студенти, аспіранти, докторанти та ін.

Послуги у сфері освіти включають основні та додаткові освітні, а також інші (неосвітні) послуги. Якщо регулюванню перших приділено значну увагу законодавця, то надання других, і особливо третіх регулюється у недостатній мірі. Те саме стосується і правового статусу різних суб'єктів господарювання у сфері освіти. Якщо правовий статус вищого навчального закладу у законодавстві визначено достатньо, то регулюванню діяльності дошкільних, шкільних, професійно-технічних навчальних закладів, і особливо фізичних осіб – підприємців законодавцем уваги приділено менше.

Аналізуючи поняття освітньої послуги, науковці виділяють таку її ознаку, як корисність для замовника. Якщо, навіть, взяти до уваги, доктринальні визначення освітньої послуги, то, на нашу думку, їх не зовсім доречно застосовувати до поняття закладу освіти, оскільки завдання останнього не можна звести до надання освітніх послуг окремій особі – вони глибші та глобальніші за своєю суттю. Заклад освіти не лише надає освітні послуги особі, яка в ньому навчається. Він, здійснюючи освітню діяльність, створює неоціненну послугу всьому суспільству, державі.

Для визначення ознак освітньої послуги необхідно відповісти на два запитання: 1) у чому предметно полягають (повинні полягати) зобов'язані дії виконавця освітньої послуги; 2) чи можна у цивільно-правовому розумінні назвати освітню послугу належно наданою, якщо її результативність є незначною або взагалі наближається до нуля, тобто зміна ментального образу суб'єкта навчання є незначною або вкрай незадовільною.

Поведінка будь-яких виконавців освітніх послуг являє собою складний процес, протягом якого передбачаються зміни соціальних якостей людини як «об'єкта» освітнього впливу: формуються окремі знання, вміння або навіть компетентності, під якими п. 15 ст. 1 Закону України «Про освіту» розуміє динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Виходячи з цього, поведінка виконавців завжди матиме характер операцій чи навіть діяльності. Надання освітньої послуги шляхом вчинення одноактної дії є принципово неможливим.

«Діяльністю» слід позначати функціонування закладів освіти. Надання освітніх послуг подібними виконавцями реалізується через організацію постійно діючих структурних підрозділів, мета функціонування яких полягає у довготривалому формуванні в осіб, які навчаються (виховуються), указаних вище соціальних якостей. Надання ж освітніх послуг фізичними особами від свого імені (без створення юридичної особи – закладу освіти) переважно матиме характер операцій, тобто низки цілеспрямованих взаємопов'язаних актів поведінки, хоча при цьому не виключається можливість прояву в їх поведінці також ознак діяльності [9].

Відповідно до п. 21 ст. 1 Закону України «Про освіту» предметною поведінкою виконавців освітніх послуг є «педагогічна діяльність». Її зміст складає інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямованій на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Слід відзначити, що поведінка закладів освіти та інших осіб, які провадять освітню діяльність, є елементом майнових відносин. Будь-яка послуга, в тому числі освітня, має вигляд товару, який обмінюється на інше майно, тобто на гроші. Замовники освітньої послуги – фізичні або юридичні особи, держава чи інші суб'єкти – за факт надання такої послуги сплачують визначену договором плату, а отже, ці відносини є майновими. Указана обставина підтверджує відповідність цивільно-правового режиму потребам упорядкування відносин зі здобуття освіти за ознакою предмета правового регулювання. Щоправда, основний соціальний мотив участі в цих відносинах, принаймні для одного з учасників (замовника освіти, особи, яка безпосередньо отримує освітню послугу), полягає не в обміні майна, а в отримання іншого ефекту. У результаті описаної товарообмінної операції у суб'єкта, який

безпосередньо споживає освітню послугу, формуються персональні якості, що кваліфікуються цивільним правом як особисті немайнові блага.

Крім того, профільна діяльність закладів освіти піддається нагляду, який здійснюється спеціалізованими державними органами та громадськими інституціями. Отже, ще однією ознакою освітніх послуг є наявність публічного контролю за їх наданням. Указана ознака визначає специфіку правового режиму надання цих послуг, якщо описувати його у загальному вигляді, не обмежуючись лише проявом норм приватного права. Публічний контроль освітньої діяльності реалізується шляхом здійснення стандартизації та ліцензування освітньої діяльності.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що поняття надання послуг у сфері освіти має дискусійний характер та потребує дослідження як правового статусу суб'єктів, що надають освітні послуги та послуги у сфері освіти, визначення основних та додаткових освітніх послуг, засад державного та договірної регулювання такої діяльності.

Крім того, розвиток сучасного ринку освітніх послуг обумовлює необхідність детального дослідження тенденцій та закономірностей функціонування й розробки на цій основі напрямків його реформування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Тищенко Ю. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 4. С. 94.
2. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посіб. для студентів юрид. вузів і фтв ун-тів / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін.; за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер. 1998. 912 с
3. Федорченко Н. В. До питання про предмет договору про надання послуг. Держава і право. 2014. Вип. 66. С. 165–173.
4. Деревянко Б. В. Щодо правової природи освітніх послуг // Наука і правоохорона. 2011. № 3. С. 176–182.
5. Кротов М. В. Обязательство по предоставлению услуг в гражданском праве. Л., 1990. 189 с.
6. Мілаш В. С. До питання про об'єкт договору про надання послуг // Вісник господарського судочинства. 2008. № 4. С. 72–77.
7. Цивільне право України: підручник: у 2 т. Т. 2 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. К.: Вентурі, 2004. 380 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736.
9. Чалий Ю. І. Освітня послуга як об'єкт цивільних прав // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2018. № 2. С. 55-65. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2018_2_9.

**DEFINITION OF THE CONCEPT OF PROVIDING SERVICES
IN THE EDUCATION SPHERE**

Besarabchyk V. O., junior researcher of the Department of Methodology of Private Law Research of the Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of NALS of Ukraine (Kyiv)

Keywords: service, education, educational service, provision of educational services, educational activities.

The article examines the main approaches to the interpretation of the concept of providing services in the field of education, examines the features of the provision of educational services, obligations to provide educational services, and determines the main features of the provision of educational services.